

До разової спеціалізованої Вченої ради
ДФ 41.884.084 Одеського державного
університету внутрішніх справ
65044, м. Одеса, вул. Успенська 1

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента
Назимко Олени Вікторівни на дисертацію Кондура Володимира
Анатолійовича «Правовий захист вразливих груп населення:
порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної
спільноти)», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Для демократичної правової держави забезпечення прав ромської національної меншини є своєрідним індикатором зрілості правової системи та дотримання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Україна, задекларувавши європейський курс, мусить враховувати найкращі європейські практики інтеграції меншин та протидії дискримінації. Таким чином, вибір теми дисертації обумовлений нагальною потребою вдосконалення національних механізмів правового захисту вразливих груп з урахуванням міжнародних та європейських стандартів, що робить дослідження надзвичайно актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору.

Варто підкреслити, що порушена автором проблематика раніше не отримала комплексного відображення в українській правничій науці. Хоча окремі аспекти прав національних меншин та протидії дискримінації досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, до цього часу не було системної міждисциплінарної роботи, де питання правового захисту вразливих груп (зокрема ромів) розглядалося б одночасно на стику філософії права, соціальної політики, конституційного та міжнародного публічного права.

Таким чином, дисертація заповнює наявну наукову прогалину: вона узагальнює розрізнені підходи, пропонує цілісне бачення проблеми і дає відповіді на запити практики у зазначеній сфері.

Актуальність обраної теми додатково підсилюється сучасними викликами, пов'язаними з воєнними подіями в Україні: повномасштабна війна та спричинена нею гуманітарна криза ще більше загострили становище вразливих груп, у тому числі ромської спільноти, що вимагає переосмислення існуючих стратегій захисту і адаптації їх до нових реалій. У цьому контексті проведене дисертаційне дослідження є своєчасним і соціально значущим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ у контексті теми «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах

розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), а також плану науково-дослідницької роботи кафедри загальноправових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ – «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» на 2023- 2026 рр. державний реєстраційний номер 0123U103760. Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ 28 жовтня 2021 р. (протокол № 3).

Апробація результатів дослідження. Основні положення результатів дисертаційного дослідження, винесені узагальнення і висновки обговорено на засіданнях кафедри загальноправових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, а також були оприлюднені та обговорювалися на таких наукових заходах: Всеукраїнської наукової конференції молодих учених «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.); науково-практичному круглому столі «Конституція України як Основний Закон держави і громадянського суспільства» (м. Одеса, 24 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян» (м. Одеса, 20 вересня 2023 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оригінальність наукових положень дисертації забезпечується застосуванням актуальних наукових методів, що сприяло отриманню якісних результатів дослідження. Це підтверджує інноваційний характер теоретичних висновків та практичних рекомендацій, поданих для захисту.

Автором логічно визначено об'єкт та предмет дослідження, коректно застосовано методологічний апарат, правильно підібрана дослідницька база наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Дисертаційне дослідження Володимира Кондура характеризується системним підходом, має логічно-послідовну структуру, що в цілому дало можливість досягти поставлені при написанні роботи завдання та досягти визначеної мети.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали наукові розробки сучасних зарубіжних дослідників соціально-гуманітарної науки від системної теорії до теорій справедливості та демократії: Р. Хольцмана, Н. Лумана, О. Морава, М. Невеш, А. Сена, Ю. Габермаса, Е. Паріотті. У роботі використані праці таких вітчизняних філософів, соціологів, економістів, правознавців як: Н. Андрусишин, М. Біль, О. Гавриленко, О. Гайдулін, А. Гринчак, О. Дручек, Н. Дрьоміна-Волок, О. Караман, О. Кваша, Ю. Ковний, О. Макарова, О. Мальцева, Л. Матвєєва, Н. Мудролюбова, О. Панкевич, С. Рабінович, О. Радчук, О. Риндзак, Є. Реньов, О. Сайнецький, Є. Ткаченко, О. Ткаченко, В. Фісанов, Н. Хома, В. Худолей, І. Шаркова, Я. Юрків.

Висока надійність та обґрунтованість висновків і рекомендацій зумовлена кількома важливими аспектами. По-перше, це результат ефективного використання методологічних підходів, що було ключовим елементом дослідження. По-друге, суттєву роль відіграє глибокий рівень

узагальнення теоретичних засад та ґрунтовний аналіз думок, що представлені в національній та міжнародній літературі, а також точне визначення й трактування ключових термінів і понять. По-третє, наукова значимість отриманих результатів підкріплюється апробацією дослідження та його публікацією, що відповідає вимогам, встановленим в Україні для наукових робіт такого характеру.

Методологічні засади цього наукового дослідження сформовані на основі широкого спектра методів та підходів, що відповідають сучасним науковим стандартам. Вибір конкретних методів зумовлений метою та завданнями дослідження, а також особливостями його об'єкта та предмета. Автором використано загальні, загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально-юридичні методи, що забезпечують всебічне, цілісне, логічно обґрунтоване дослідження правового захисту вразливих груп населення.

Отже, надійність отриманих результатів та обґрунтованість запропонованих рекомендацій підтверджується всебічним використанням різноманітних джерел, а також апробацією результатів на наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах і публікаціями в спеціалізованих виданнях. Це дозволяє зробити висновок, що наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційному дослідженні, є надійними та належно обґрунтованими.

Нормативну основу роботи становлять сукупність міжнародних, європейських та національних правових актів, що регламентують права людини, права національних меншин та захист вразливих категорій населення. Емпіричною основою дисертаційного дослідження становлять дані соціологічних і статистичних досліджень проведених провідними аналітичними центрами України, матеріали засобів масової інформації та інтернет-ресурсів, довідкові видання, які відображають фактичний стан реалізації та порушення прав вразливих груп населення, зокрема ромської спільноти в Україні та за її межами.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Враховуючи важливість досліджуваної теми, автор чітко визначив мету та основні завдання дослідження, що знайшли своє відображення у висновках дисертації. Ці висновки підтверджують успішне виконання поставлених завдань та досягнення поставленої мети. Положення, винесені на захист, свідчать про високий рівень опрацювання матеріалу, яке було виконане дисертантом самостійно. Ця дисертація є одним із перших комплексних загальнотеоретичних досліджень у вітчизняній правовій науці, присвячених аналізу та розумінню механізмів захисту вразливих груп населення у міжнародному, європейському та національному праві з акцентом на ромську спільноту.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в низці авторських положень, які мають важливе теоретичне та практичне значення.

Вперше феномен соціальної вразливості населення охарактеризовано через призму правових механізмів її подолання та запобігання дискримінації ромської національної меншини.

Автором дисертаційної роботи досліджено юридичні аспекти соціальної інтеграції вразливих груп, в умовах трансформації української правової системи та викликів, пов'язаних з війною, внутрішнім переміщенням населення та зростанням соціальної нерівності.

Сформульовано авторське визначення таких правової категорії як «вразливі групи населення», яке ґрунтується на міждисциплінарному підході та «державна правова політика у сфері захисту прав і свобод вразливих груп населення».

Окремо виділено нові підходи до основних чинників вразливості ромської спільноти, до яких дисертант відносить історичну дискримінацію та стигматизацію; високий рівень бідності та безробіття серед ромів; низький рівень освіти; дискримінацію та соціальну ізоляцію; проблеми з доступом до медичних послуг; юридичну невизначеність громади; незадовільні житлові умови; обмежений доступ до правосуддя; культурні особливості, що ускладнюють інтеграцію; політичну маргіналізацію; а також прояви ксенофобії та насильства, спрямовані проти ромського населення.

Дослідження містить пропозиції щодо вдосконалення державної політики у сфері захисту прав вразливих груп: впровадження інституту ромських медіаторів; створення локальних правових клінік для забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги представників ромських спільнот; впровадження механізмів незалежного моніторингу стану дотримання прав ромів в Україні; розробка міжвідомчої програми інтеграції ромської спільноти на період післявоєнного відновлення України.

Структура дисертаційного дослідження дозволяє автору комплексно та системно розкрити різні аспекти теми. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначається об'єкт і предмет, мета та основні завдання дисертаційного дослідження, його методологічна основа, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

У Розділі 1, який присвячений теоретико-методологічним засадам дослідження правового захисту вразливих груп населення, автором висвітлено питання сучасного стану наукового дослідження правового захисту вразливих груп населення та зроблено висновок про те, що наукові дослідження у сфері правового захисту вразливих груп населення свідчить про високий ступінь міждисциплінарної зацікавленості темою як на національному, так і міжнародному рівнях. У працях зарубіжних та вітчизняних дослідників вразливість розглядається як багатовимірне явище, що охоплює правові, соціальні, економічні, демографічні та етичні аспекти.

У Розділі 2, розкрито правові основи захисту вразливих груп населення на міжнародному на національному рівнях. Зроблено висновок про те, що міжнародні стандарти правового захисту вразливих груп населення сьогодні становлять фундамент сучасної концепції прав людини.

Зокрема, розглянуто основні моделі соціальної політики: скандинавська або соціалдемократична (Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія); континентальна або консервативна модель (Німеччина, Франція, Австрія); ліберальна модель (США, Велика Британія, Ірландія); мультикультурна модель правового захисту (Канада). Дисертант робить висновок про те, що ефективна державна правова політика щодо вразливих груп населення передбачає: наявність чітких правових рамок, які закріплюють стандарти недискримінації, інклюзії та рівності; інституційну підтримку через функціонування спеціалізованих агентств (омбудсмени, антидискримінаційні бюро, суди тощо); соціальну солідарність і публічне фінансування систем захисту найбільш вразливих груп населення; активне залучення громадянського суспільства як партнера у формуванні і реалізації державної політики; імплементацію міжнародних стандартів і зобов'язань, що забезпечують відповідність національних політик глобальним правозахисним трендам.

У Розділі 3, присвяченому правовому захисту ромської національної спільноти як найбільш соціально вразливої соціальної меншини в Європі зроблено висновок про те, що перешкодою на шляху до ефективної інтеграції є глибока соціальна ізоляція ромських громад, що супроводжується низьким рівнем обізнаності про права, обмеженим доступом до освіти, охорони здоров'я, адміністративних послуг та правосуддя. Значна частина ромів не має офіційних документів, що ускладнює реалізацію їхніх базових прав. Звичаєве право, збережене в середині спільноти, функціонує у відриві від офіційної правової системи, що сприяє подальшій маргіналізації.

Надійність наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується широким використанням різноманітних джерел, а також результатами апробації на науково-практичних конференціях, круглих столах і публікаціями у спеціалізованих виданнях. Це гарантує обґрунтованість та достовірність отриманих результатів і зроблених рекомендацій. Висновки та пропозиції, представлені в дисертаційному дослідженні, є інноваційними і мають потенціал для впровадження у законотворчій, дослідницькій та освітній сферах.

У висновках також наголошується на необхідності активізації розробки та реалізації комплексних програм, які не лише вирішують нагальні проблеми, але й створюють фундамент для довгострокової соціальної інтеграції, з урахуванням потреб та особливостей конкретних ромських громад у різних регіонах України.

Наукове та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в кількох напрямках:

по-перше, вони слугують науковою основою для подальших досліджень щодо методологічних, теоретичних, практичних питань правового захисту вразливих груп населення;

по-друге, ці висновки можуть бути застосовані у законотворчій діяльності для удосконалення національного законодавства та удосконалення правових механізмів правового захисту вразливих груп населення;

по-третє, напрацьовані матеріали можуть бути інтегровані в освітній процес під час викладання курсів з міжнародного права, теорії держави та права, конституційного права, спеціалізованих навчальних курсів, а також використовуватись при розробці навчальних посібників і методичних рекомендацій.

Крім того, результати дослідження можуть бути корисні у правозастосовній практиці правового захисту прав людини.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження. Належно оцінюючи позитивні моменти роботи Володимира Кондура, необхідно вказати і на наявність дискусійних чи таких, що потребують додаткової аргументації положень.

1. У другому розділі дослідження, дисертантом проведено змістовний огляд зарубіжної правової політики щодо вразливих груп. Проте, з огляду на значний інтерес до цієї тематики, можна було б побажати більш розгорнутого аналізу досвіду окремих країн. Зокрема, цікавим було б докладніше висвітлити практику держав Східної Європи, які, як і Україна, мають значні ромські меншини (наприклад, Румунія, Угорщина, Болгарія).

2. Автор проаналізував низку рішень Європейського суду з прав людини та дійшов висновку, що його практика відіграє важливу роль у становленні міжнародно-правових стандартів захисту прав вразливих груп населення. У цьому контексті постає питання: яким чином рішення Європейського суду з прав людини впливають на формування національних правових стандартів України у сфері захисту прав ромської національної меншини?

3. В ромській спільноті жінки часто стикаються з подвійною дискримінацією, зумовленою як їхньою етнічною належністю, так і за гендерною ознакою. На наш погляд, аспект гендерної рівності не отримав належної уваги в проведеній роботі. Хотилось би почути, якими можуть бути ефективні механізми захисту прав ромських жінок?

Висловлені зауваження та питання суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вважаємо, що наукові положення дисертації висвітлені та обґрунтовані повною мірою, структурні елементи наукової новизни дисертаційного дослідження ґрунтовно та всебічно розкривають тематику дослідження.

Загальний висновок та оцінка дисертаційного дослідження.

Дослідження тексту роботи дозволяє констатувати відсутність порушень вимог академічної доброчесності та порушень інших вимог до наповнення і оформлення наукових робіт. На використані джерела інформації, ідеї та концепції належним чином оформлено посилання.

Тема дисертаційного дослідження Володимира Кондура «Правовий захист вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної спільноти)» є актуальною, сформульовані положення, пропозиції і висновки автора раціональні, самостійні,

аргументовані, мають наукову новизну. Рівень виконання наукової роботи свідчить про належне виконання вимог, що висуваються до робіт такого рівня.

Виходячи із наведеного слід зазначити, що дисертаційне дослідження за своєю актуальністю, новизною та вирішенням проблем дослідження, теоретичним рівнем та практичною корисністю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів, повністю відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, від 19 травня 2023 року № 502, від 03 травня 2024 року № 507), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), а її автор – Володимир Кондур, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових та
гуманітарних дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ

Олена НАЗИМКО